

AMEL, AHLÂK
ve SAADET

Mîzânü'l-Amel

GAZZÂLÎ

Çeviri: Osman Bayder

EBU HÂMÎD el-GAZZÂLÎ

1058 (H 450) yılında İran sınırlarında yer alan Tus'ta (bugünkü adı Meşhed) dünyaya geldi. Temel öğrenimini Tus'ta ve Cürcân'da gören Gazzâlî sonrasında Nişabur'a giderek Nizamiye Medresesine girdi ve burada İmam'ül-Haremeyn el-Cüveynî'nin öğrencisi oldu. Fıkıh, hilaf, kelim gibi ilimler dışında mantık ve felsefe ilimlerine dair eğitim gördü. Nişabur'da eğitim gördüğü esnada meşhur sufi Ebû Ali el-Fârmedî'den de ders aldı. 34 yaşındayken Bağdat Nizâmiye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Bir süre sonra Bağdat'ı ve ders meclisini terk ederek Şam'a, sonrasında Kudüs'e giderek inzivaya çekildi. 1106 yılında tekrar Nişabur'a dönerek buradaki Nizamiye Medresesinde ders vermeye devam etti. 1109 yılında doğum yeri olan Tus'a geri döndü, 1111 (H 505) yılında burada vefat etti. İslam tarihi içerisindeki en etkili alimlerden biri olan Gazzâlî'nin fıkıh, fıkıh usulü, kelim, mantık, felsefe, ahlak gibi alanlarda onlarca eseri vardır.

OSMAN BAYDER

1983 yılında Tatvan/Bitlis'te doğdu. 2006 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini, 2010 yılında aynı üniversitede yüksek lisansını, 2015 yılında Erciyes Üniversitesinde İslam hukuku alanında doktorasını tamamladı. *Kurucu İmama Muhalefetin İmkân ve Sınırı, el-Hidâye: Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi* isimli kitapları, İslam hukuku alanıyla ilgili çeşitli çalışmaları ve bazı tercüme eserleri bulunmaktadır. Halen Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslam hukuku alanında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Çevirmen Notu: <i>Mizânü'l-Amel Üzerine</i>	9
[Müellifin Mukaddimesi]	17
1. Saadeti Talep Etmede Gevşeklik Göstermenin Ahmaklık Oluşu	19
2. Ahiret Gününe İman Konusunda Gevşeklik Göstermenin Ahmaklık Oluşu	21
3. Saadete Ulaşmanın Yolunun İlim ve Amel Oluşu	33
4. Nefsin Tezkiyesi, Kuvveleri ve Farklılıkları: Temsilî ve Genel Olarak Açıklanması	37
5. Nefsin Kuvvelerinin Birbiriyle İrtibatının Açıklanması	47
6. Amelin İlimle İlişkinin ve Saadete Ulaştırmasının Açıklanması	53
7. İlim Konusunda Süfilerin Yolunun Diğerlerinkinden Farklı Oluşu	59

8. Nazar ve Tasavvuf Yolundan Hangisinin Daha Üstün Olduğu.....	65
9. Cennete Götüren İlim ve Amel Türleri.....	69
10. Nefis ve Birbiriyle Çekişen Kuvvelere Dair Temsil.....	75
11. Hevâ ile Mücâhede Açısından Nefsin Mertebeleri ve Aklın İşaretleri İle Hevânın İşaretleri Arasındaki Fark	79
12. Ahlâkı Değiştirmenin İmkânı.....	85
13. Ahlâkı Değiştirmenin ve Hevâyı Tedavi Etmenin Genel Yöntemleri.....	89
14. Elde Edildiğinde Kişiyi Saadete Ulaştıran Faziletler	93
15. Ahlâk Eğitimi Yolunun Ayrıntıları	97
16. Temel Faziletler	103
17. Hikmet Fazileti ile Bunun Reziletleri Olan Kurnazlık ve Bönlük Altında Yer Alanlar	111
18. Şecaat Fazileti Altında Yer Alanlar	113
19. İffet Faziletinin Altında Yer Alanlar ve Bu Yöndeki Erdemsizlikler	117
20. Hayırların Peşinden Gitmeye Sevk Eden ve Buna Engel Olan İç Etkenler	123
21. Hayır ve Saadetlerin Türleri.....	129
22. Saadetlerin Amacı ve Mertebeleri	137
23. Yeme, Cinsellik ve Öfke Hallerinin Övülen ve Yerilen Kısımları.....	143

24. Aklın, İlimin, İlim Öğrenmenin ve Öğretmenin Deęeri	157
25. Aklın Şerefini Ortaya Çıkarmak İçin Öğrenmenin Gereklilięi	163
26. Aklın Türleri	167
27. Saadete Ulaştıran Dinî İlimlerde Öğrenci ve Hocanın Vazifeleri.....	171
28. Mal Kazanma-Harcama ve Bu Konudaki Vazifeler	197
29. Dünyadaki Gamı Yok Etmenin Yolları	211
30. Ölüm Korkusunu Ortadan Kaldırmak.....	217
31. Allah'a Giden Yoldaki İlk Menzilin Belirtileri	223
32. Mezhebin Manası ve İnsanların Bu Konudaki İhtilafı.....	229
Kaynakça.....	233
Dizin.....	235

ÇEVİRMEN NOTU: *MÎZÂNÜ'L-AMEL* ÜZERİNE

*“Sanki Allah tüm ilimleri bir kubbede toplamış da
Gazzâlî buna muttali olmuş.”*
Fahredden er-Râzî¹

Gazzâlî (ö. 505/1111), fıkıh, usul, kelâm, felsefe ve mantık gibi belli alana özgü eserlerin yanı sıra iman, amel ve ahlâk bütünlüğünü iç içe işlediği kitaplar kaleme almıştır. Bu ikinci türdeki kitaplarında bir fakih veya bir kelâmcı gibi değil, bunların üstünde ve kısmen de dışında hareket eden bir tavrı sahiplenmekte ve birçok yerde belirli bir ilme dalan âlimleri, çeşitli yönlerden eleştirilere tâbi tutmaktadır. Gazzâlî'nin bu son türdeki eserlerinde amaçladığı şey, bir Müslümanın gerçek amacı olan ahiret saadetine nasıl ulaşılacağıнын yolunu göstermektir ve sadece bir ilme dalan âlimleri bu amacı öncelemedikleri için tenkit etmektedir. Ona göre ahiret saadetine ancak ilim ve amel birlikteliği ile ulaşılabilir. Ancak bu noktada kritik soru, hangi ilim ve hangi amelin insanı saadete ulaştıracağıdır.

¹ Safedî, Selâhaddin Halil b. Aybeg, *el-Vâfi bi'l-vefâyât*, thk. Ahmed Arnavut - Türki Mustafa, Dâru İhyâti't-turâs, Beyrut 2000, 1/212 [كَأَنَّ اللَّهَ جَمَعَ الْعُلُومَ فِي قَبَّةٍ فِيهَا]. [واطلع الغزالي عليها].

Mizânu'l-amel'in Yazılış Amacı

Gazzâlî, birçok eserinde saadete ulaştırıcı ilim ve amelin mahiyetini ortaya koymayı amaçlamış, kimi ilim ve amellerin insanları saadete değil bedbahtlığa götürdüğünü söyleyerek bu noktada bir ölçüt geliştirmenin gereğine işaret etmiştir. İlim için bir ölçüt olmak üzere *Mi'yâru'l-ilm* adlı eserini yazan Gazzâlî, kitabın sonunda şunları söyler:

“Öyle ise *ilmin ölçütüne* dair yazdığımız bu kitap gibi amelin ölçütüne (*mizânü'l-amel*) dair de bir kitap kaleme alalım. *İlmin ölçütüne* rağbet etmeyen kişinin, sadece onu okumaya yönelmesi için de *amelin ölçüsü* kitabını müstakil bir kitap olarak yazalım.”²

Miyâru'l-ilm'de vaat ettiği üzere *Mizânü'l-amel*'i kaleme alan Gazzâlî, kitabın mukaddimesinde kişiyi saadete götüren amelin nasıl bilineceğini ve böyle bir amelle bedbahtlığa götüren amel arasındaki farkın ne olduğunu ortaya koymak için bu eseri yazdığını ifade eder. Gazzâlî öncelikli olarak her insanın ahiret saadetini talep etmesi gerektiğini ispatlamakla başlar. Ona göre ahiret saadeti sonsuz bir hayat ve sınırsız sevinç ve lezzetler barındırdığına göre ahirete gerçek anlamda inanan aklı başında bir insanı buna teşvik etmeye gerek yoktur. Gazzâlî bu noktada ahiret inancı konusunda insanlar arasındaki farklılıklara yer verir, insanların genelinin ahiret inancını taşıdığını söyler ve şüphesi olanların da yine ahiret için çalışmasının daha makul olduğunu göstermeye çalışır.

Gazzâlî'nin bu kitapta amel ile kastı sadece namaz, oruç, hac gibi ibadetler olmayıp güzel ahlâkı da içine alan geniş bir anlama sahiptir. Nitekim kendisi amel ile nefsanî arzuların terbiye edilmesini, öfkenin dizginlenmesini ve bu niteliklerin kontrol altına alınmasını kastettiğini ifade eder.

² Ebû Hamid el-Gazzâlî, *Mi'yâru'l-İlm*, çev. Hasan Hacak - Ali Durusoy, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, s. 528.

Nazar Ehli ile Sûfilerin Yolu ve Gazzâlî'nin Tercihî

Gazzâlî ilim ve amel birlikteliğinin zorunlu olduğunu ancak ilim elde etme konusunda insanların iki gruba ayrıldığını söyler. Bunlardan biri sûfilerin, diğeri ise ehl-i nazarın yoludur. Sûfilerin ilim yolu, kişinin, kalbini Allah dışındaki her şeyden temizlendikten sonra Allah'ı zikretmekle meşgul olması ve sonrasında benzerleri peygamber ve velilere de keşfolunan bilgilerin kendisine görünmesi için beklemesinden ibarettir. Nazar ehline göre sûfilerin iddia ettiği gibi bir kişinin kendi çabasıyla dünyevi bağlardan onların bahsettikleri derecede kurtulması imkânsız olduğu gibi böyle bir dereceye ulaşsa bile bu hâlin devam etmesi oldukça zordur. Çünkü en ufak bir vesvese ve gaflet bu durumu bozacaktır. Ayrıca sûfilerin bahsettiği mücahede esnasında insanların mizacı bozulabilir, akli karışabilir, bedeni hastalanabilir ve bu da melankoliye neden olabilir. Bu yüzden onlara göre nefsin hakikî burhânî ilimler ile eğitilmesi gerekir; yoksa zihne, hakikat olduğu zannedilen hayaller düşer.

Her iki yola da yer veren Gazzâlî, ilkesel olarak bir yolu diğerine tercih etmemektedir. Ona göre bu konuda olumlu ya da olumsuz mutlak bir hüküm vermek yerine şahıslara ve durumlara göre değerlendirme yapmak daha doğrudur. Buna göre yaşlı ilerlemiş birisi saadet yoluna girmek istiyorsa onun için evla olan sûfilerin yoluyla yetinmesi yani dünyevî bağlardan koparak ibadetlere devam etmesidir. Çünkü nazarî ilimlere gerçek anlamda ulaşmak zordur ve uzun bir süreç ister. Bu da gençlik çağında mümkündür. Ancak Gazzâlî yaşlı genç olan herkesin de nazarî ilimlere dalmaması gerektiğini düşünür. Ona göre; yola girecek genç, yolun başında tabiatını ve zekâsını göz önünde bulundurmalı ve kendisinde derin aklî hakikatleri anlama kapasitesi olmadığını biliyorsa onun da amel ile uğraşması gerekir. Gazzâlî, yaşadığı zamandaki insanların çoğunun böyle olduğunu düşünür. Ayrıca nazarî ilme uygun biri olsa bile eğer yaşadığı yerde nazarî ilimlerde ileri düzeyde yetkin, müstakil bir âlim yoksa bu